

...d'un emplaçament

LA PLAÇA MAJOR DE SAGUNT EN LA HISTÒRIA

Si hi ha un enclavament neuràlgic i alhora representatiu de la ciutat de Sagunt eixe és, sense cap mena de dubtes, la plaça Major. Espai de mercats, de trobada, de festes, inclús d'ajusticiament, la plaça Major va ser un centre social i vital des de l'Antiguitat fins als nostres dies.

Segons alguns historiadors i, d'acord amb les troballes arqueològiques que es van dur a terme anys enrere, en aquest entorn es van localitzar columnes de pedra romanes, reaprofitades en els porxos, juntament amb una inscripció d'Escipió l'Africà.

En època musulmana aquest espai es començà a conformar més o menys com l'entenem hui en dia:

Carme Rosario Torrejón
*Historiadora de l'Art i Cronista Oficial
de Quart de les Valls*

el lloc on estava el zoco, és a dir el mercat, i un centre religiós on estava la mesquita major. Les principals vies de la població arribaven fins allí, en el que després, a la baixa Edat Mitjana, van ser el carrer d'en Pau i del Castell, el carrer Cavallers i carrer Major, i des del nord estava l'accés a la plaça a través de la porta de la Vila, al costat de la qual estava la Llotgeta, on hi era el mostassaf (aquell qui controlava els pesos i les mesures al mercat); era la seu també dels jurats de la vila, i just enfront, on hui està la plaça de la Peixateria, estaven les carnisseries i peixateries

→ **Fig. 1. Plaça de la Peixateria en 1920.**

Font: BRU i VIDAL, Santiago, *Traza y ventura del Ayuntamiento de Sagunto*, Ayuntamiento, Fundación Municipal del Cultura, 1991.

Art.02–05

a més a més del triador, on es triaven els animals per a ser sacrificats, junt amb l'escorxador. Les carnisseries foren concedides per Jaume I en 1265, a càrrec que els jurats i el justícia de Sagunt establiren taules de carn i peix per un cens anual de 40 morabatins d'or. Més tard, en 1271, els jurats ho traspasaren a Martí Crespo, segons conta Chabret, per preu de 50 morabatins. Gràcies a la fotografia presa en 1920 per Sarthou Carreres (Fig. 1.) i publicada per Bru i Vidal, podem veure encara l'albelló (ara inexistent) que servia per a desaiuar l'aigua de la pluja, però sobretot s'utilitzava perquè desaiugüés la sang després del desmembrament dels animals de la carnisseria i que estava visible fins als anys cinquanta del segle XX.¹

L'almodí era el lloc on es guardava i repartia el gra, però també on es recol·lectava l'impost de Murs i Valls de València i de Morvedre segons la sentència de Pere IV en 1371. I així va pertànyer al Patrimoni Reial fins a agost de 1775 per una Real Cèdula, quan es va vendre a Miguel de Muzquiz juntament amb la resta de molins, forns de Morvedre i censos emfitèutics. Aquest edifici era de dues naus i sostre amb quatre arcs i dos pisos en la part superior amb amples finestres. A l'almodí (o almodí vell) s'accedia, i encara hui, a través d'una porta de

doble amplària d'arc de mig punt fet amb dovelles de pedra dolomítica. En la planta baixa, una sala separada amb tres arcs apuntats s'alça mitjançant tres columnes de basa octogonal, fust de tres tambors cilíndrics i capitell troncocònic amb un àbac quadrat. En el pis superior s'obrin finestres amb vans de mig punt. Aquest almodí, tot i que tenia un origen medieval (com a dipòsit de gra i lloc on recaptar impostos) va continuar en funcionament durant segles, instaurant-s'hi després una almàssera.²

La plaça Major també era l'espai on es feia l'elecció dels jurats de la vila, del mossassaf, així com de la resta de càrrecs municipals. Allí s'ajusticiava als delinqüents i inclús servia com a *morgue*, exposant-hi els cadàvers a la vista de la població. Açò ho veurem fins i tot durant l'Època Moderna a través d'un Procés Criminal com va ser el d'Antoni Bustamant, un generós de la vila de Morvedre a qui van acusar d'encobrir l'enterrament d'un morisc de Gilet que s'havia trobat mort al voltant del Monestir de Sant Esperit del Mont, concretament, davall d'una garrofera prop del dit monestir i camí reial, el qual sembla ser, havia estat assassinat per altres moriscos de la zona. En paraules textuais, extretes del procés, es deia el següent: “Item diu supra que lo dit Antoni

1 CHABRET, Antonio, *Nomenclátor de las calles, plazas y puertas antiguas y modernas de la ciudad de Sagunto*, Valencia, Imprenta de José Vila, 1901, pp. 60–67 i 90; CHABRET, Antonio, *Sagunto, su historia y sus monumentos*, Vol. II, Sagunt, Caja de Ahorros y Socorros de Sagunto, 1988 [ed. facsímil], p. 265.

2 *Ibidem*, p. 263.

Art.02–05

Bustamant poc tement la correcció de la justícia en la sua jurisdicció que ha i té en la dita vila de Morvedre i termes de aquella acompanyat de certs cristians nous veïns de dit loch de Gilet los noms dels quals e del dit suppra no ha pogut fins ara saber, accedí al lloch a on estava lo dit home mort i feu pendre aquell de on estava i posar-lo sobre un macho” però sembla que com açò anava en contra de les directrius dels Oficials Reials, car el cos s’havia de donar compte a les autoritats de la vila de Sagunt, i aquest el va soterrar pel seu compte, va ser denunciat. Per aquesta denúncia sabem que:

“...los Oficials de Morvedre a *tempore immemorial* han acostumat i acostumen portar los homes morts a la plaça de dita vila i allí los tenen descoberts per espai de deu o dotze hores perquè la gent los puga veure i així conèixer. Item que dita pràctica i costum diverses vegades ha resultat de molta utilitat, per çò que se han conegut molts i de la coneixença de aquells se ha vençut a la coneixença dels matadors”.³

Evidentment, com l’espai era a prop de la Universitat (Ajuntament), on estava també el tribunal i la presó, es va fer aqueix ús.

Però aquest àmbit de la ciutat també era un lloc de residència. La plaça es conformava amb habitatges d’una o més plantes a més de la plata baixa, guardada per un soportal que servia per a aixoplugar-se de la pluja, el sol i poder parar taules per a fer mercats. Inclús es tancava en temps de les festivitats per a fer espectacles taurins.

Però com era aquella plaça allà pel segle XV? De les dates més antigues que tenim ens descriuen una plaça tancada per la part nord per una muralla amb la porta de dues torres; l’església, al S-O, la qual estava encara en construcció després de la crisi del segle XIV a causa de la guerra dels dos Peres i la pesta que va aturar la fàbrica, s’obria cap al carrer Cavallers des del cantó de la plaça Major; la torre de campanes encara se plantejava als peus de l’església, on també estava el camp sant.⁴

Tanmateix, les deliberacions dels jurats es prenen a l’aire lliure baix els porxos, espai destinat al mateix temps per a penjar una llista d’aquells béns que es subhastaven en l’encant. Segons Chabret: *un banco de piedra que subssiste a los pies de la torre se destinaba a exponer los objetos que se subastaban en almoneda de ahí el nombre*. I continua dient: “el loch en la plaza major de la vila a on se acostumen a fer

³ Arxiu del Regne de València, Processos Criminals, lletra A, nº 244. Antoni Bustamant contra la vila de Sagunt i els procuradors fiscals sobre requeriment.

⁴ CHABRET, Antonio, *Nomenclátor de las calles, plazas y puertas antiguas y modernas de la ciudad de Sagunto*, Valencia, Imprenta de José Vila, 1901, p. 60.

Art.02–05

almoneda y encant”.⁵ Quan la subhasta presentava objectes de valor se solia col·locar un cap de ciri i s’adjudicava al millor postor en el moment en què expirava el ciri. En un altre banc de pedra es feia el tribunal de les aigües per als litigis de les sèquies de Sagunt i de la Font de Quart.

Arribats a l’Època Contemporània hem sigut testimonis dels canvis fisonòmics de la plaça Major a més dels canvis de nom, com per exemple el de “la Constitució” per a la referida plaça i la plaça de la Peixateria (antigament la del Triador); encara es pot veure l’antic forn dels Muzquiz, o algunes de les cases exponents de l’Acadèmicisme i Modernisme de principis del segle XX.

En una imatge publicada al Catàleg de Patrimoni de Sagunt de 1985 es veu encara el forn de la Plaça en la casa número 6. Aquesta es componia de casa en dues alçades que en origen tenia estructures gòtiques i renai-

↓

Fig. 2. Plaça Major. On es pot veure el Forn al cantó de l’esquerra amb l’escut dels Muzquiz a sobre la porta.
Font: Catàleg de Patrimoni arquitectònic de Sagunt 1985.

xentistes. En el cos superior, lleugerament volat, se situava l’habitatge pròpiament, mentre que a planta baixa estava el forn; encara es pot veure a dalt de la porta l’escut heràldic dels Muzquiz,⁶ antics posseïdors d’aquests i tots els altres forns de la vila.

⁵ *Ibidem*, pp. 64 i 65.

⁶ Una de les famílies que més propietats van regentar a Sagunt en època Contemporània van ser els Muzquiz, els quals no provenien de l’antiga noblesa valenciana, en realitat eren una nissaga navarresa. Miguel Múzquiz va nèixer a Elvetea (Navarra), a la Vall del Baztán, en 1689. Fill d’un gentilhome i nebot d’un oncle que va ser conseller del rei i secretari del “Consejo de la Cruzada” va escalar posicions a la cort reial des de ben jove fins a arribar a ser ministre. L’oncle va contribuir a la seua educació, ja que el va introduir en el món de l’Administració de l’Estat. Amb només 17 anys va entrar a la cort com a patge del Marqués de Torrenueva i a partir d’ahí va ascendir amb diversos càrrecs d’oficial fins a arribar a ser Oficial Major de la Secretaria d’Hisenda en 1754. En 1766 Carles III el va anomenar Secretari d’Estat i del Despatx d’Hisenda, substituint a Esquilache quan va ser destituït pel motí que duia el seu mateix nom. La seua vinculació amb el Camp de Morvedre i molt especialment amb Sagunt derivava dels seus negocis i expansió personal. Miguel de Múzquiz y Goyeneche va ser el primer Comte de Gausa. Aquest títol va ser atorgat per Carles III, a part de molt altres títols. L’escut que se sol representar en tots aquests edificis és en

Art.02–05

Tot i l'antiguitat de la façana, aquest edifici va ser reformat durant el segle XVIII a causa d'un incendi, i va ser l'últim forn que va mantenir fins al segle XX l'estructura intacta, conta Ferri, així com la forma de coure el pa, de manera tradicional fins que va tancar.⁷

Del segle XIX es documenta una altra casa construïda darrere dels arcs apuntats medievals que encara perduren en el costat oest de la plaça. Aquesta casa, de dues crugies, recordava aquells antics habitatges que solien tenir una planta baixa destinada a servir de taller o obrador a l'Edat Mitjana, i a dalt l'habitatge: les anomenades cases-taller medievals. Llars de no molt grans dimensions (una o dues finestres i la porta en la planta baixa) que utilitzaven inclús el soportal per a treballar sota la llum del dia. No solien tenir més de dos pisos a més de la planta baixa i l'últim servia d'andana. Els soportals es feien de posts de fusta, però en el cas de Sagunt es van reaprofitar les pedres i les columnes d'edificis romans, que encara hui es poden veure en la plaça de la Peixateria i en la mateixa plaça Major.

Fig. 3. Caja de Ahorros y Socorros de Sagunto en 1930.

Abans Antic Ajuntament de Sagunt.

Foto: BRU i VIDAL, Santiago, 1991.

realitat el dels Múzquiz-Goyeneche. Es conforma amb dos llebrers al centre sobre un fons en *azur* (blau). Els llebrers es representen en plata, dispuestos en pal i a sobre una rosa en *gules* (roig). En el terç inferior, l'espai escacat de plata i *gules* (roig) representa l'heràldica pròpia dels Goyeneche. Els exemples els trobem, a part de la plaça Major, a la façana principal del Molí de Gausa, el forn del carrer Cavallers, el forn del carrer Major o el del carrer Abril o del Banys. Vegeu: Els negocis de Míguez a Sagunt | Història, art i cultura (wordpress.com)

7 BRU i VIDAL, Santiago, *Traza y ventura del Ayuntamiento de Sagunto*, Sagunt, Excelentísimo Ayuntamiento de Sagunto. Fundación Municipal de Cultura, 1991, p. 53; FERRI RAMÍREZ, Marc, *Catàleg General del Patrimoni del Camp de Morvedre*, Sagunt, Fundació Bancaixa, 1998, p. 168.

Art.02–05

Fig. 4. Plaça Major segons catàleg de Patrimoni de 1985. Al fons a la dreta “Caja de Ahorros y Socorros de Sagunto” en 1985.

La casa nº 2, situada a l'est de la plaça és un habitatge de tres alçades, però en aquest cas és una casa de l'estil “amb escaleta”. Una porta principal dona accés a un habitatge (situat segurament entre la planta baixa i primer pis) i l'escaleta donaria accés a una segona residència situada en la resta de pisos superiors. En aquest habitatge sí que podem apreciar les novetats del segle XX quant a arquitectura es refereix: la forja als balcons, el ferro fos per a les columnes del porxo, el guix per a les decoracions de la façana, etc. El primer pis s'obri a la plaça mitjançant dos vans decorats amb tapa-persianes de fusta i un balcó corregut; la segona planta està decorada per dos balcons rematats per un arc

fals rebaixat i per últim, una cornisa elaborada amb guixeries i balcons sustentats per modillons. Tota la casa està imbuïda d'aquell estil academicista de finals del segle XIX.

També academicista o historicista, si es vol dir, era l'antiga Casa Consistorial de Sagunt, que estava situada al cantó de la plaça Major i carrer Sagrari. Aquesta es configurava a través d'una planta baixa i planta alta amb un balcó que recorria tota la façana. La segona planta es caracteritzava per una galeria d'arcs de mig punt i un terrat rematat amb motius piramidals. En el segle XX aquests remats es van suprimir, igual que la galeria superior, que es va transformar en una balconada com la del primer pis.

Art.02–05

Al ser el centre neuràlgic de la població la plaça Major també va ser l'enclavament destinat per a la caixa d'estalvis de Sagunt, la *Caja de Ahorros y Socorros de Sagunto*, que es va situar en el cantó, entre el carrer del Sagrari i l'absis de Santa Maria. El 15 de setembre de 1841 la Junta Municipal de Beneficència de Sagunt, germen de la caixa:

“... fue fundada el 26 de septiembre de 1841 por el presbítero de la ciudad D. Joaquín Pallarés Igual, con la finalidad de proteger contra la usura a los saguntinos de las clases más necesitadas y promocionar el desarrollo de Sagunto y su comarca. Es, por lo tanto, la segunda Caja de Ahorros más antigua de España. El fundador tuvo la idea de crear esta entidad, por ser él el administrador de rentas del Hospital de Na Marcena de la Ciudad de Sagunto, lugar donde eran atendidos todos los necesitados”.⁸

Aquesta primera caixa d'estalvis va romandre a la plaça fins a 1956 quan es va traslladar a la plaça cronista Chabret.

Per acabar aquest repàs per la Història de la plaça Major, cal no oblidar tampoc un altre edifici emblemàtic que es va instaurar ací després d'abandonar l'antiga seu al

carrer Sant Francesc. Ens referim a la Comunitat de Regants de Sagunt. L'anterior edifici, situat al número 13 del dit carrer, ocupava un antic palau dels Burcet, que compartia espai amb la Cambra Agrària i el Sindicat de Policia Rural. Com en aquest lloc estaven llogats es va decidir buscar un indret propi per a la seu. Obtingut el solar, es va enderrocar l'edifici preexistent en el costat S-O de la plaça Major i es va edificar la casa que veiem en l'actualitat, que es va inaugurar el 9 de juny de 1971 dissenyada per l'arquitecte Salvador Rocaful. L'edifici es compon de planta baixa, on estan les oficines en una sala on s'organitza un banc corregut, juntament amb el despatx del president i del secretari. A la planta baixa es podia entrar tant per la plaça Major com pel carrer Cavallers. A la primera planta hi ha una sala per a les sessions generals i una sala de juntes a més d'una habitació on està l'arxiu. La segona planta disposa d'una casa per al conserge. En l'escala d'accés hi ha quatre vidrieres dissenyades per Joaquín Michavila que estan dedicades a temes referents a l'aigua.⁹

⁸ Arxiu Bancaixa: Microsoft Word - Caja de Ahorros y Socorros de Sagunto_CAST.doc (fundacionbancaja.es)

⁹ CIVERA i GÓMEZ, Manuel (coord.), *Comunitat de Regants de Sagunt. Terra, aigua i llengua*, Sagunt, Comunitat de Regants de Sagunt, 2021, pp. 226-227.